

Hoe autonoom kan je een tweede taal leren?

Jo van den Hauwe

Emancipatorisch, het woord proeft wat uit de tijd, maar ik koester het en vind het dan ook terecht nog steeds één van de pijlers van de VON-visie op taal(vaardigheids)onderwijs. Taalonderwijs moet ervoor zorgen dat leerders zich kunnen emanciperen: dat ze zich zelfstandig kunnen maken en zich kunnen vrijmaken van (maatschappelijke) uitsluitingsmechanismen, waarvan taalvaardigheid (of het gebrek eraan) er één is. Ik was dan ook meteen enthousiast om in het kader van dit themanummer over (taakgericht) NT2-onderwijs voor volwassenen een artikel te schrijven over zelfsturend leren. Als leerders hun leren zelf kunnen sturen, bereiken ze een hoge graad van autonomie, van emancipatie. Tegelijk heb ik het idee dat we op dit gebied in het onderwijs Nederlands aan volwassen anderstaligen nog een hele weg hebben af te leggen. Stof genoeg voor een interessante denkoefening.

H

et resultaat beantwoordt waarschijnlijk niet aan de strenge normen voor wetenschappelijke volledigheid en deugdelijkheid. Ik heb weliswaar wat literatuur doorgenomen, maar niet de halve boekenkast – inclusief enkele recente doctoraten – die je tegenwoordig schijnt te moeten gelezen hebben vooraleer je iets over NT2-onderwijs mag schrijven. Ik ambieer dat soort wetenschappelijke volledigheid ook niet.

Als leerders hun leren zelf kunnen sturen, bereiken ze een hoge graad van autonomie, van emancipatie.

Veel interessanter om tot (nieuwe) inzichten te komen vind ik de dialoog. Het gesprek bijvoorbeeld met Wouter Brandt, die in dit tijdschrift de vaste rubriek WERKHUIS rond zelfsturend leren (mee) verzorgt. En de dialoog waartoe ik de lezer nu wil uitdagen. Ik probeer u deelachtig te maken in mijn denken over dit onderwerp met inbegrip van de onbeantwoorde vragen, twijfels en bezorgdheden die ik heb. Hopelijk brengt het u weer op nieuwe

gedachten – waarvan ik dan hoop dat u ze met ons wil delen.

HET BOS EN DE BOMEN VAN DE NIEUWE KIJK OP LEREN

Het traditionele plaatje van het (taal)onderwijs – de expert-leraar die zijn kennis van elementen en regels van de doeltaal overdraagt op de onkundige leerlingen – is de afgelopen decennia flink gewijzigd. Op dit ogenblik is de autonome (taal)leerder het na te streven ideaal. Autonome leerder, het is maar een van de vele nieuwe woorden in het didactisch jargon, naast: leren leren, zelfsturend leren, zelfstandig leren, zelfverantwoordelijk leren, open leren, flexibel leren, probleemgestuurd leren, vraaggestuurd leren,... Het ligt niet in mijn bedoeling om in het kader van dit artikel alle betekenisnuances tussen deze begrippen uit te spitten. Veel interessanter vind ik de centrale vraagstelling die m.i. aan de oorsprong

ligt van al deze nieuwe begrippen: *wie bepaalt (in welke mate) het leerproces?*

Helge Bonset & Hetty Mulder (in VONK 29/2) splitsen deze vraag op in een aantal deelvragen:

- (1) Wie bepaalt de leerdoelen?
- (2) Wie bepaalt welke leeractiviteiten worden uitgevoerd en in welke volgorde?
- (3) Wie bepaalt de aanpak van de leeractiviteiten?
- (4) Wie bepaalt waar de activiteiten worden uitgevoerd?
- (5) Wie bepaalt in welke tijd de activiteiten worden uitgevoerd en hoe lang erover gedaan wordt?
- (6) Wie bewaakt het leerproces van de leerling?
- (7) Wie geeft commentaar op de uitvoering van de leertaak?
- (8) Wie bepaalt of de kwaliteit van het leerresultaat in overeenstemming is met de onderwijsdoelen?

Voor het traditionele onderwijs is het antwoord op al deze vragen: de leerkracht (eventueel de gebruikte methode,...). Als het antwoord op alle vragen daarentegen 'de leerder' is, dan krijg je een autonome leerder die helemaal zelf verantwoordelijk is voor het leren. Tussen die twee uitersten op het continuüm van 'participatie van de lerenden in het leerproces' zijn allerlei mengvormen mogelijk. Hoe je verschillende plekken op dat continuüm noemt, is misschien interessante discussiestof voor conferenties, maar weinig relevant voor de klaspraktijk.

Met betrekking tot die klaspraktijk, en dan specifiek die van het onderwijs Nederlands als Tweede Taal, lijken mij drie vragen van belang:

- (1) Leiden recente didactische ontwikkelingen tot een voldoende mate van autonomie voor de leerder?
- (2) Leiden recente technologische ontwikkelingen (ICT) tot een voldoende mate van autonomie voor de leerder?

- (3) Leidt aandacht besteden aan 'leren leren' tot een voldoende mate van autonomie voor de leerder?

In wat volgt ga ik op elk van die vragen nader in.

EEN DIDACTISCHE (R)EVOLUTIE: OP WEG NAAR DE AUTONOME LEERDER

De ontwikkeling die de didactiek NT2 in de afgelopen decennia heeft ondergaan, heeft alleszins de participatiegraad tijdens leeractiviteiten flink verhoogd: communicatieve vormen van taalonderwijs en zeker een taakgerichte aanpak verplichten leerders tot een grotere activiteitsgraad tijdens de les, waardoor ze tijdens het uitvoeren van opdrachten/taken verantwoordelijk worden voor hun leren. Bonset & Mulder noemen dit zelfstandig werken, een eerste belangrijke stap op weg naar meer participatie. Maar als ik naar het vragenlijstje kijk, dan denk ik dat 'zelfs' een taakgerichte aanpak geen garantie biedt dat de participatie van leerders verdergaat dan actief deelnemen aan een leerproces dat voor

de rest helemaal is bedacht door de leerkracht. Ik denk dat in de gangbare praktijk de leerder weinig invloed heeft op welke leeractiviteiten (taken) worden uitgevoerd en in welke volgorde. Al moet daaraan worden toegevoegd dat een goede taakgerichte cursus

zou moeten uitgaan van een vooronderzoek of behoefte-analyse (zie de bijdrage van An Lanssens in dit nummer): een inventaris van taaltaken waarmee de doelgroep geconfronteerd wordt. Onrechtstreeks beïnvloeden cursisten hier wel de leerlijn.

***Een taakgerichte
aanpak verplicht
leerders tot een
grotere activiteits-
graad tijdens de
les, waardoor ze
verantwoordelijk
worden voor hun
leren.***

**Het gebruik van
allerlei vormen van
'buitenschools'
leren, verhoogt de
autonomie van de
taalleerders.**

Het gebruik van allerlei vormen van 'buitenschools' leren, o.a. taalstages (zie ook de bijdrage van Ann De Schryver in dit nummer), verhoogt ook de autonomie van de taalleerders. Zij zijn voor zinvolle leeractiviteiten veel minder afhankelijk van de paar uur per week dat ze taal-aanbod krijgen van een lesgever. Bovendien krijgen ze hier, meer nog misschien dan binnen de school, de kans om de aanpak van de leeractiviteit te bepalen. De lesgever is er gewoonweg niet om dat te beïnvloeden. Toch vermoed ik dat het nog steeds overwegend lesgevers, methodes, instituten, ... en niet cursisten zijn die bepalen wanneer welke buitenschoolse leeractiviteiten (en met welk leerdoel) plaatsvinden.

Ik ben dan ook van mening dat we nog een stap verder zullen moeten gaan om het ideaal van de autonome leerder te benaderen. Een waarbij de cursisten veel meer (rechtstreeks) invloed krijgen op de leerdoelen en de leeractiviteiten van een cursus. In het laatste deel van dit artikel zal ik aangeven hoe ikzelf die stap zou invullen.

**DE TECHNOLOGISCHE (R)EVOLUTIE:
DE WEG NAAR INDIVIDUEEL LEREN**

Als ik nadenk over de autonomie van cursisten, ontkom ik niet aan het gevoel dat de hele discussie rond zelfsturend leren vertroebeld wordt door de technologische revolutie die plaatsvindt in het (taal)onderwijs. Voorstanders van een verregaande introductie van nieuwe media in het onderwijs gebruiken vaak het argument dat de nieuwe technologieën leiden tot een grotere autonomie van de leerder. Ik zie vaak het tegendeel gebeuren: de nieuwe media gaan meer dan eens gepaard met een aanpak

die lijkt op het traditionele plaatje uit het begin van dit artikel: alleen wordt de leraar-expert nu vervangen door de computer-expert die vooral met regeltjes en elementen bezig is. Taal 'echt' gebruiken is voor daarna. Volgens mij ontstaat de 'vertroebeling' omdat met nieuwe media de leerder weliswaar meer zelf in handen kan nemen, maar eigenlijk alleen maar op het vlak van tijd en plaats. Dankzij de nieuwe media kan je zelf beslissen waar en wanneer je taal leert. Maar verder is ook met moderne media al het overige (doelstellingen, te volgen leeractiviteiten,...) meestal vooraf vastgelegd. Is iemand die Nederlands leert met behulp van methodes als *Vanzelfsprekend* of *Nieuwe Buren* zoveel autonomer dan iemand die naar een goede taakgerichte taalcursus gaat?

Het misverstand dat nieuwe media creëren is dat een autonome leerder ook een individuele leerder moet zijn. Met andere woorden: de nieuwe media concentreren zich op een ander continuüm of een subcontinuüm zo je wil: ze doorbreken de 'eenheid van tijd en plaats' van het traditionele onderwijs en ze maken een verregaande individualisering mogelijk. Maar in tegenstelling tot een hoge graad van autonomie, vind ik een hoge graad van individualisering niet noodzakelijk een na te streven ideaal. Leren, en zeker een taal leren, is per definitie een sociaal gebeuren. De essentie van taal is communicatie en je kan niet zonder de anderen (de melodie mag u er zelf bijdenken) om te communiceren, dus ook niet om te leren communiceren. Het kan dan ook nooit het doel van een taalcursus zijn dat cursisten zelfstandig aan de computer werken. Een computer is inderdaad een krachtig middel om meer zelfstandigheid te geven aan cursisten, maar het leerrendement blijkt juist hoger te zijn als cursisten niet individueel aan zo'n computer werken, maar juist via

**Leren, en zeker
een taal leren, is
per definitie een
sociaal gebeuren.**

de opdrachten op het scherm gedwongen worden tot interactie (zie ook de bijdrage van Magda Vanmontfort & An Lanssens in dit nummer).

Ook met betrekking tot de open leercentra die recent (eindelijk) ingang vinden in Vlaanderen, zou je kunnen spreken van eenzelfde valkuil: het gelijkstellen van autonoom leren aan individueel leren. Phil Race (1993: 23-24) definieert open leren als een vorm van leren waarbij leerders de keuze hebben: de keuze om het tempo, de plaats, de tijd en de manier van leren te bepalen. Hij maakt echter geen melding van bijvoorbeeld de doelstellingen of de inhoud. Dus wel het *hoe* is 'open', maar niet het *wat*. Ook wanneer ik lees over concrete voorbeelden van open leercentra (Verbeek-Weel 1995 of de bijdrage van Erika Blondé in dit nummer), merk ik dat de nadruk komt te liggen op het inrichten van een leslokaal op zo'n manier dat cursisten er inderdaad veel verschillende soorten leeractiviteiten individueel kunnen uitvoeren. De mate waarin cursisten die leeractiviteiten zelf mee kunnen bepalen, blijft meestal beperkt. Hoe belangrijk de invoering van een open leercentrum (al dan niet uitgerust met de modernste informatie- en communicatietechnologie) ook is, onder andere om tegemoet te komen aan verschillen in leerstijl en -tempo en -niveau, op zich garandeert het niet dat het ons dichterbij het ideaal van de autonome taalleerder. Ook hier geldt dat we nog een stap verder zullen moeten zetten.

HOE BELANGRIJK IS 'LEREN LEREN' OP WEG NAAR AUTONOOM LEREN

Het heeft natuurlijk iets paradoxaals: je gelooft in autonome leerders die zelf het hoe en het wat van hun leerproces bepalen, maar tegelijk ben je van mening dat die leer-

ders dat niet 'vanzelf' kunnen, maar het moeten leren: leren leren heet dat. En aangezien die leerders nog niet autonoom zijn, kunnen zij dat leren leren ook niet zelfstandig sturen. Dit is natuurlijk te scherp gesteld; in de praktijk zal vast de weg van de geleidelijkheid bewandeld worden. Want hoe je het ook draait of keert, een autonome leerder moet over heel wat metacognitieve vaardigheden beschikken: je moet weten wat je wilt leren, je moet leeractiviteiten kunnen selecteren of verzinnen die je bij je leerdoel brengen, je moet kunnen plannen, kunnen reflecteren en evalueren,...

Moet je expliciet bezig zijn met die metacognitieve vaardigheden? Daarover woedde in de themanummers over *zelfsturend-zelfstandig leren* van dit tijdschrift (VONK 29/1 en 29/2) een heftige discussie. Koen Van Gorp verdedigde in VONK 29/2 het impliciete standpunt: in een taakgerichte aanpak doen leerders ook een beroep op die metacognitieve vaardigheden, dus ontwikkelen ze die (impliciet) vanzelf. In die optiek is een taakgerichte aanpak van onderwijs Nederlands aan volwassen anderstaligen, zoals gepresenteerd in dit nummer, het ultieme antwoord op de vraag naar meer autonomie voor de taalleerder. Een leerder haalt zelf uit de taak wat hij of zij wil of wat binnen zijn of haar mogelijkheden ligt. In die zin is de leerder autonoom, baas over het eigen leren. Zoals ik hierboven al schreef, ben ik echter van mening dat je nog een stap verder moet gaan. Omdat ook binnen een taakgerichte taalcursus de cursisten zelden de leerdoelen of -activiteiten bepalen, maar ook omdat ik de mening ben toegedaan dat het wel zinvol is om expliciet aandacht te besteden aan leren een taal leren (met andere woorden aan metacognitieve vaardigheden en strategieën).

***Hoe je het ook
draait of keert, een
autonome leerder
moet over heel wat
metacognitieve
vaardigheden
beschikken.***

Ik denk dan ook dat die 'stap verder' gezet kan worden juist wanneer we onze cursus Nederlands voor anderstalige volwassenen uitbouwen vanuit het leren leren van een taal. Tijdens één van de cursussen die ik

Geleidelijk aan zouden de cursisten mee verantwoordelijk moeten worden voor de leerlijn.

zelf gegeven heb, heb ik geprobeerd om cursisten aan te zetten tot het zelf in handen nemen van hun taal-leerproces, maar dan buiten de klas. Ik liet hen brainstormen over de vraag op welke

manieren ze buiten de les met Nederlands aan de slag konden gaan. Al die mogelijkheden bundelde ik in een logboekje waarin ze (expliciet) konden reflecteren op hun 'buitenschools' leren: hadden ze een gesprek gevoerd in het Nederlands? met wie? ging dat goed? leerden ze iets van de ondertitels bij een film? konden ze het journaal volgen?... Het werd geen geslaagd experiment omdat ik, onder druk van het vooropgestelde programma (!!), te weinig met het logboek heb gedaan tijdens de lessen.

Het lijkt mij echter niet alleen boeiend, maar ook ideaal om een NT2-cursus uit te bouwen rond deze aanpak. Daarbij zouden cursisten vanuit hun ervaringen met Nederlands

Het lijkt mij echter niet alleen boeiend, maar ook ideaal om een NT2-cursus uit te bouwen vanuit het leren leren van een taal.

buiten de les kunnen bepalen welke taaltaken ze zouden willen oefenen. Misschien vertrekt dat in realiteit aanvankelijk vanuit een aanbod aan buitenschoolse opdrachten, waarbij in de volgende les dan op die ervaringen wordt gereflecteerd. Maar geleidelijk

aan zouden de cursisten mee verantwoordelijk moeten worden voor de leerlijn. Op die manier zouden we ook veel meer recht kunnen doen aan al die ervaringen die onze cursisten buiten de lessen met Nederlands opdoen en waar we nu m.i. vaak bijzonder

weinig mee doen in onze lessen. Cursisten kunnen dan, op basis van hun reflecties op die ervaring, zelf leerdoelen opstellen en leeractiviteiten (taken, zowel in als buiten de les) construeren. Als dat model flexibel genoeg gehanteerd wordt, ontstaat er ook ruimte voor meer individuele doelstellingen. Daaraan kan een open leercentrum dan tegemoet komen. Er moet dan wel voor gezorgd worden dat het materiaal in zo'n leercentrum niet uitsluitend gericht is op het contextloos inoefenen van taalelementen. Ook een luister- of computerhoek worden zinvol(ler) als er echte taaltaken kunnen worden uitgeoefend. Ongetwijfeld veel (zoek) werk, maar wel lonend.

UITLEIDING

Ik denk dat we in het NT2-veld nog een hele weg hebben af te leggen op weg naar het ideaal van de autonome taalleerder. Als ik terugkijk naar de drie vragen uit het begin van het artikel, dan denk ik

- (1) dat we – en daar reken ik mezelf zeker onder – over het algemeen onze cursisten te weinig ruimte geven om doelstellingen en leerproces mee te bepalen. Zelden hebben cursisten invloed op het programma dat ze afwerken, zelden zullen ze leeractiviteiten zelf plannen, evalueren,...
- (2) dat we autonoom leren niet mogen gelijkstellen met individueel leren. Om een taal te leren heb je interactie nodig, een groep mensen dus. Niet voor niets worden er in een taakgerichte taal cursus behoorlijk wat rondjes gedraaid. Ikzelf zou liever streven naar leerprocessen waarbij een groep leerders veel zelf in handen neemt (doelen, mogelijke activiteiten,...) dan naar leerprocessen waarbij een leerder individueel bepaalt waar en wanneer hij zijn hoofdtelefoon opzet en inlogt in de virtuele taalklas,

maar verder niemand heeft om samen een zinvolle taalkaak mee uit te voeren.

- (3) dat we te weinig aandacht besteden in onze cursussen aan het expliciet leren leren van een taal. Leren leren wordt meestal in verband gebracht met kennisverwerving, maar ook op het vlak van vaardigheden kan je werken aan leren leren. Bovendien is het een manier om ervaringsgericht te werken in het taalonderwijs. Niet voor iedereen, maar toch voor veel cursisten geldt dat ze meer ervaringen met en in het Nederlands opdoen buiten de les, dan in die paar uur per week bij ons. Een schat aan ervaringen en mogelijkheden die wij nu al te makkelijk laten liggen, want we moeten nog... Wat moeten we nog, eigenlijk? Daar kunnen cursisten toch over meepraten!

We zullen dan ook die drie dimensies – zelfsturend leren, individueel leren, leren leren – voldoende in evenwicht moeten houden op weg naar de ideale zelfsturende taalcursus, aangevuld met het ideale open leercentrum (met flexibele, uitdagende, zinvolle taakgerichte materialen). Een ideaal dat natuurlijk niet van vandaag op morgen wordt gerealiseerd. Maar elk stapje dat een centrum of een lesgever in die richting zet, al is het 'maar' een eerste keer een carroussel uitproberen, is een stapje in het belang van de autonome cursist. Voorwaar een uitdaging voor deze nieuwe eeuw. Een uitdaging waar we, in weerwil van wat alle beleidsmakers (binnen en buiten scholen) denken of hopen, veel volk voor nodig zullen hebben. Meer dan nu.

Jo van den Hauwe
Kleine Beerstraat 45
2018 Antwerpen
jo.vandenhouwe@pi.be

Bibliografie

Bonset, H. & H. Mulder: Zelfstandig leren in het talenonderwijs. *VONK* 29/2 (nov.-dec. 1999), p. 7-23.

Race, Ph.: *The Open Learning Handbook. Promoting Quality in Designing and Delivering Flexible Learning*. London: Kogan Page, 1993 (2nd edition).

Van Gorp, K.: Leren, dat doe je gewoon! Leren leren in wereldoriëntatie-onderwijs in de basisschool. *VONK* 29/1 (sept.-okt. 1999), p. 49-56.

Verbeek-Weel, A.: Zelfwerkzaamheid in groepsverband. Het circuitmodel in praktijk bij Nederlands als Tweede Taal. *Tijdschrift volwassenen educatie*, 5 (1995), p. 22-26.

Over taal

Over taal is een blad voor wie op een creatieve manier met taal wil omgaan. Naast losse en af en toe diepgravende artikels over allerlei talige toestanden zoals Nederlands in het buitenland, en de taallagen van het Nederlands in Vlaanderen zijn er de vaste rubrieken:

TAALWERK *Over mensen die dagelijks met taal bezig zijn*

TAAL OP HET WWWEB *Over taal in de nieuwe media en nieuwe taal in de media*

TOONAANGEVEND *Over recente taalboeken, woordenboeken en lexica*

JOOPS COLUMN *Over de kern en de rand van taal*

VRAAG EN ANTWOORD *Over taalproblemen die ook u aangaan*

Ons beleid is heel eenvoudig: een blad voor alle taalgebruikers die door taal geboeid zijn. Onze huistekenaars maken het lezen nog aangenaamer.

Wilt u het blad eerst eens met eigen ogen bekijken? Vraag dan een gratis proefnummer aan.

Een jaarabonnement kost 1.145 frank, BTW en portkosten inbegrepen. Voor die prijs ontvangt u 5 dikke nummers (gemiddeld zo'n 24 bladzijden per nummer). Voor een groepsabonnement kennen wij interessante kortingen toe.

Als u een abonnement wilt nemen, dan stuurt of faxt u ons de bestelkaart ingevuld terug.
Uitgeverij **UGA**, Stijn Streuvelsstraat 73, 8501 Heule-Kortrijk,
tel. 056/36.32.00 • fax. 056/35.60.96 • e-mail: publ@uga.be

- ☐ **Ja**, ik neem een abonnement op het tijdschrift **Over taal**.
Jaarabonnement 2000: 1.145 fr. • BTW en portkosten zijn in de prijs inbegrepen.
Ik betaal na ontvangst van de factuur.
- ☐ Ik wil eerst een gratis proefnummer van Over taal.

Naam:

Adres:

Telefoon:

Datum: Handtekening: